11/7 580
31/III 66
28/I – 200
28/II – 215

Дневник работы К.

минең ҡуйыныма йылы, йомшаҡ бер ҡул инде. Икенсе ҡул минең башты һыйпай башланы. Ҡулдар ҡалтырайҙар, шуның менән бергә дөп-дөп һуҡҡан йөрәк тауыштары минең ҡолаҡҡа ишетеләләр. Миңә ул төш кеүек. Ләкин ҡулдар яңғандан-яналар, эҫе һулыштар яҡынайғандан-яҡынаялар. Ниндәйҙер бер ҡайнар кәүҙә минең һул яҡ яурынды баҫҡандан-баҫа. Ләкин ул ләззәтле баҫыу менән баҫа. Күҙ ҡабаҡтарын ауыр йоҡо баҫа, ә шул рәхәттән минең йөрәк тибә. Мин ҡулымды алып, шул йылы тәнде ҡашамаҡсы булам. Ләкин арыған, ял теләгән ҡул ҡуҙғалырға теләмәй. Йылы һулыш һуҡҡан тауыш миңә тағы ла ныҡыраҡ ишетелә башлай. Мине баҫҡан йомшаҡ кәүҙә тағы ла ауырая төшә. Ләкин ул ауырлыҡ уңайһыҙ ауырлыҡ түгел, ниндәйҙер бер йомшаҡ, рәхәт ауырлыҡ. Ул ауырлыҡты тағы ла ныҡыраҡ, тағы ла күберәк тоҡөрәһе, шул ауырлыҡ аҫтында ятаһы килә. Шул ауырлыҡтан, шул эҫелектән минең тәндәрем тирләне, йомшарҙы. Ҡулдарым ауырайҙы, аҙалар һары май кеүек урынға һеңделәр. Күҙ ҡабаҡтарына йоҡолар тағы ла ныҡ төйөлдөләр. Йоҡлағанмын...

Беҙ, ант биреп, яланға стрельбаға йөрөй башлағас, беҙгә йәкшәмбе көндәрҙә ял бирә башланылар. Ул көн Нина ял итә. Ул гимназияның икенсе курсында уҡый. Иванов ҡыҙы Нинаны танышлыҡ аръяһында гимназияға индергән. Ул турала күп аҙаптар күрмәгән. Хәҙер ул бөтә тапҡан-табынғанын Нинаның уҡыуы өсөн бөтөрә. Уны кейендерә, уға түләй. Уның тураһында хәстәр күрә. Шуның менән бергә ул Нинаны артыҡ ярата. Күберәк ваҡыт өйҙә һүҙ Нина тураһында һөйләнелә. Иванов семьяһындағы тормоштоң атҡан сәскәһе Нина. Ҡайһы ваҡыт Иванов Нина тураһында һөйләгәндә, бисәһенә:

— Шайтан алғыры, беҙ был өйгә сыҡҡанда, бер валсыҡ ҡына ине бит, хәҙер нисек матурланып үҫеп китте бит ул...— тип ҡуя. Ысынлап та, Нина матур, яғымлы ҡыҙ. Ул таҙа. Тығыҙ тәнле, матур килбәтле. Уның биттәренең остары ҡып-ҡыҙыл булып янып торалар. Ҡуңыр сәс, һарғылт ҡаш, шул йөҙгә бик һирәк осрай торған ҙур зәңгәр күҙҙәр. Һарғылт оҙон керпектәр араһында уйнап торған ҙур зәңгәр күҙҙәр матур, мөләйем булалар.

Бер йәкшәмбе көн Иванов, бисәһе менән бәләкәй ҡыҙы Марусяне эйәртеп, таныштарына ҡунаҡҡа китте. Нина менән икәү өйҙә ҡалдыҡ. Мин дә, ял көнөнән файҙаланып, иптәштәрем эргәһенә барырға йыйынам. Нина ми-

аҙым һайын тип әйтерлек, үлек кәүҙәләр осрайҙар. Улар һыу эсендә яталар. Беҙ уларҙы таптап уҙабыҙ.

Шул канау буйлап, өҫтөнә тоҡтар өйөлгән окопҡа килеп еттек. Был алғы позиция ине. Беҙҙе роталарға, взводтарға бүлделәр. Беҙ биш кеше айырылышманыҡ. Етенсе ротаның икенсе взводында ҡалдыҡ. Беҙҙе эсенә ҡомдар тултырылған тоҡтарҙан яһалған блиндажға индерҙеләр.

— Бөгөнгә дежурить итмәҫһегеҙ, ял итегеҙ! — тинеләр. Өшәләккә ҡамалған ҡуяндар кеүек ҡурҡып, бөршәйешеп, блиндаждың төпкөлөнә инеп ултырҙыҡ. Һис өҙлөкһөҙ мылтыҡтан аталар. Окоп эргәһендә бомбалар ярылалар. Ваҡыт-ваҡыт пулеметтар ҙа таҡылдап ала. Беҙҙең окоп тапҡырынан немецтәрҙең ауыр снарядтәре гөүләп, артҡа, беҙ килгән яҡҡа осалар. Беҙҙең яҡтан килгән снарядтәр ҙә немец окобына табан уҙып ярыла.

Блиндаждың эсе һыу. Ергә ултырһаң, артҡа һыу үтә. Шул сәбәпле сүкәйеп кенә ултырабыҙ. Һәр бер шартлаған бомба, һәр бер баш осонан уҙған снаряд беҙҙең блиндажға төшөр төҫлө. Һәр береһендә күҙҙәрҙе йомабыҙ, тоҡ стенаға ныҡыраҡ һыйынабыҙ. Һөйләшкән юҡ. Тамаҡтар кипкән, һыу һораған юҡ.

Алғы дозорҙан ҡайтҡан бер һалдат беҙҙең блиндажға килеп инде:

— Әллә яңылармы? — тине. Беҙ:

— Шулай,— тинек. Ул әкрен генә тәмәке тоҡандырҙы. Һөйләнә башланы:

— Бына бер ай була инде, ошо позицияла ятабыҙ. Бында бик ҡаты һуғыш булды. Ике-өс көн генә элек немецтәр ике тапҡыр атакаға килделәр. Беҙҙекеләр кире ҡайтарҙы. Был бик әшәке урын. Ход сообщенияһы уңайһыҙ. Кухня килә алмай. Һалдаттар асығалар. Артҡа аҙыҡҡа барған кешеләрҙең күбеһе һау ҡайтмайҙар. Әле генә немецтәр ике тапҡыр бик мул күстәнәс ебәрҙеләр. Моғайын, беҙҙе ҡаршылағандарҙыр әле. Булыр ул, булыр.

Уның һалҡын ҡан менән шундай фажиғәле күренеште ябай бер ваҡиға итеп кенә, әкрен генә һөйләүе беҙҙең өсөн бик ят тойолдо. Гүйә, ул ошо окоп эсендә пуляләр, снарядтәр араһында тыуған да, уға бер нәмә лә булмай: уға пуля лә теймәй, уны снаряд тә алмай. Ул ошо тормош өсөн генә яралған. Беҙ уның һүҙенә ҡатышмайбыҙ. Сөнки беҙҙә телдәр юҡ. Улар бәйләнгәндәр. Улар һөйләмәйҙәр. Теге ҡарт һалдат беҙҙән ашарға һораны:

һуғышҡанда, ауыл иҫкә төшә. Атайым менән бәләкәй саҡта балыҡҡа йөрөгәндә, һыу буйында мине серәкәйҙәр талай торғайнылар. Улар менән көрәшеп булдыра алмаһам:

— Атай, майыңды һөрт! — тип уның эргәһенә югерә торғайным. Атайым серәкәйҙәргә ҡаршы һәр ваҡыт ҡәнәфер майы йөрөтә. Шуны һөртһәң, серәкәйҙәр килмәйҙәр. Әгәр ҙә ҡәнәфер минең ҡулға эләгеп ҡалһа, мин биттәрҙе, ҡулдарҙы, аяҡтарҙы, хатта күлдәктәрҙе лә ҡәнәфер майына буяп ташлайым. Ҡайһы ваҡытта атайыма буш шешә генә ҡайтарып бирәм. Ул асыулана башлай:

— Һине алып сығһам, шешә менән түгел, биҙрә менән йөрөтөргә кәрәк. Ул ҡыйбатлы нәмә, үҙең ярты тин тораһың.

Күп ваҡытта әллә ҡәнәфер майын ҡыҙғанып, әллә минең менән йөрөүҙең аҙабынан ҡасып, мине алып бармаҫҡа тырыша торғайны. Әгәр мин мыжый башлаһам, мине йыуатып, алдаштырып:

— Ҡуй, улым, бөгөн барма. Мин алыҫ китәм. Унда серәкәйҙәр ҙә күп була. Ул урындағы серәкәйҙәр шундай ҙур, шундай уҫалдар, ҡәнәфер майына ла ҡарап тормайҙар, башты, күҙҙе күптереп бөтәләр,— ти торғайны. Мин, уның һүҙенә ышанып, өйҙә ҡала торғайным.

Шул саҡтар һағындыралар. Шунда ҡайтҡы, шунда йөрөгө килә. Шул һыу буйҙарында аҡ сабаҡтарҙы тотҡо килә. Шул һыуҙарҙа, аҡ сабаҡ кеүек шаярып, уйнап, бөтә донъяны онотоп һыу инге, йөҙгө килә... Уларҙы уйлау ауыр, уларҙы уйлаһаң, йөрәк ҡабара.

Яҡшы күк ат менгән бер һалдат юлдан уҙҙы. Ул берәй ашығыс пакет менән барған ординарецкә оҡшай. Уның аты шундай етеҙ, шундай еңел бара, ул күҙ алдынан тиҙ юғалды, тик артында тояҡтары күтәргән саңдар ғына күтәрелеп, һуҙылып ҡалдылар... Киске тынлыкта улар һаман тиҙ генә ергә ятмай, күтәрелгән урындарында торалар. Шул саңдарға ҡарап, атта уҙған һалдаттың бәхетен көнләйем. Осҡон аттарға менеп, күңел теләгән яҡҡа китке килә. Ләкин ул теләк саңдар араһындағы хыял ғына. Мин дә, ауылда саҡта, бәйгеләрҙә югерек аттарҙы саптырыуҙа беренсе малай инем. Ғаяз байҙың көрән югерегендә сабып, мин атайымдан туҡмалғаным бар. Атайым — Ғаяз байҙың үҙенә генә түгел, уның бөтә ағай-эненәһенә дошман кеше. Атайым үҙ ғүмерендә улар араһына барманы. Улар мәжлесенә йөрөмәне. Уларҙан йомош һораманы. Уларҙы:

булған Байғужа вақиғаһы минең башта яна. Хәҙер Байғужа миңә әкиәт геройы һымаҡ күренә башланы. Уның фажиғәле төндәге бөтә кисерештәрен күҙ алдына килтерәм. Шунан һуң мин уның йыуаш, хәрәкәтһеҙ йөҙөнә ҡарап алам да шул кешенән шундай эштәрҙең башҡарылыуына ғәжәпләнәм. Мин, хәҙер барыһын да баштан сығарып, шул ике тәьҫир әсендә йәшәйем. Ул вақиғаның икеһе лә бер-береһенә логик яҡтан бәйләнәләр. Ирочкаларҙың хаттары һуғышҡа бәйләнеп бөтһә, Байғужаның вақиғаһы ла, Андреевтең атылыуынан тыуған тәьҫирҙән башлап, унтер-офицерҙәрҙе ултереү менән бөтә. Икеһе лә ҡанлы һуғыш арҡыры тыуған трагедиялы күренештәр, икеһе лә ҡанлы һуғышҡа ҡаршы ташланған йөрәк протестәре...

Беҙҙең дивизия кис ҡорон походҡа ҡуҙғалды. Фронт буйында күмәк ғәскәрҙең хәрәкәте ярамай, ғәҙәт буйынса, ундай походтар кис менән булалар. Киске һауа тын. Уртаса аҙымдар менән баш юлдан барабыҙ. Һауа аяҙ, уң яҡтан урман артынан ай ҡалҡа, ҡараңғы төшә башлау менән, беренсе йондоҙҙар күренәләр. Шуларға ҡарап барһаң, аяҡтарҙың арығандары һиҙелмәй, баштағы уйҙар ҙа асыҡ һәм киҫкен булалар. Мин үҙ ептәштәремдән артҡараҡ ҡалып, улар менән һөйләшмәҫкә, башымдағы уйҙарҙы боҙмаҫҡа тырышып барам. Мин шул уйҙар көйөнә атлайым, уйҙар көйө менән мауығып барам...

УН ЕТЕНСЕ БҮЛЕК

Варшава янында ятабыҙ. Позиция тотҡаныбыҙ юҡ. Алдағы частәр әкренләп кире сигәләр. Беҙ, уларға терәк булып, юлдарҙы, күперҙәрҙе төҙәтеп, шулай уҡ артҡа сигәбеҙ. Аҙағында беҙ Висла йылғаһы буйына килдек. Висла аша понтон күперҙәр һалыу эшенә башланыҡ. Был күперҙәр сигенгән ғәскәр өсөн кәрәк буласаҡтар. Тиҙ көндән Варшава ҡалаһын да биреүебеҙ ихтимал, тиҙәр. Сөнки фронт бик яҡын. Немецтәрҙең ауыр туптары крепостәргә аталар. Беҙҙең тарафтан бер урында ла еңеү хәбәре юҡ, гел генә сигенеү тураһында һөйләйҙәр, шул турала көнтөн әҙерлек алып баралар.

Беҙҙең бер батальонды Висла һыуының бирге ярына окоп ҡаҙырға ҡуштылар. Беҙҙең һалдаттар көләләр: